

संपादकीय

अनुक्रमणिका

संपादकीय	१
पूर्णमच्या उपक्रमांविषयी	२
फोटो गॅलरी	३
जागतिक पर्यावरण दिन - समीक्षा	४-५
पर्यावरण शब्दकोडे	६
चला करूया जैविक विविधता नोंदवही!	७-९
पूर्णमविषयी प्रतिक्रिया	९-१०

कोरोनाचा प्रादुर्भाव संपूर्ण महाराष्ट्रात वाढत आहे. अशा कठीण परिस्थितीमध्येही आरोग्याची काळजी घेत आपापल्या कार्यक्षेत्रात काम करत राहण्याचा आपण सर्वच जण करतो आहोत. एक सामाजिक संस्था म्हणून पूर्णमनेही कचरा व्यवस्थापन आणि महिलांना रोजगार निर्मिती करण्याचे काम नेटाने चालू ठेवले आहे. सोसायटी स्तरावर नागरिकांनी पुढाकार घेऊन इ-कचरा व प्लास्टिक गोळा करावे आणि संस्थेकडे द्यावे असे आवाहन पूर्णमने केले. या आवाहनाला प्रतिसाद म्हणून ३ सोसायट्यांमध्ये आणि ३ साप्ताहिक केंद्रांवर मिळून एकूण ५७३ किलो इ-कचरा व १४७ किलो प्लास्टिक संकलित झाले. कोरोनाच्या प्रादुर्भावामुळे सर्व सुरक्षा साधनांची मागणी मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे. त्यातही मास्कची गरज प्रामुख्याने आहे. पूर्णम गेल्या ४ महिन्यांपासून पर्यावरणपूरक मास्क महिला बचत गटांच्या माध्यमातून बनवीत आहे. आतापर्यंत पूर्णमने ९०००० हून अधिक मास्क बनविले आहेत. यामध्ये १२० महिलांना रोजगार उपलब्ध केला आहे. मास्कबरोबरच इतर सुरक्षा साधनांचीदेखील गरज निर्माण झाली आहे. विशेषतः कामावर जाणाऱ्या महिलांसाठी सुरक्षा साधने हवीच. घरातीलच जुन्या सुती कापडापासून बनविलेली साधने असतील तर

पर्यावरणाच्या दृष्टीनेही पूरक ठरतील. याचाच विचार करून पर्यावरणपूरक १००% सुती कापडाचे मास्क, एप्रन आणि टोप्या बनविण्याचा उपक्रम हाती घेतला. यामध्ये नागरिकांनी त्यांच्याकडचे कापड द्यावे आणि त्यापासून सुरक्षा साधने आमच्याकडून बनवून घ्यावीत. असे करणे शक्य नसल्यास रेडीमेड कापडापासून सुद्धा ही साधने बनविली जातील. कोव्हीड-१९ शी सामना करत आपले पोलीस बांधव आपल्या सेवेसाठी अहोरात्र काम करत आहेत. त्यांच्या मदतीसाठी ग्रीन अर्थ इक्विपमेंट प्रायव्हेट लिमिटेड या संस्थेसोबत पूर्णमने निधी संकलनाचे अभियान सुरु केले आहे. याद्वारे आवाहन करत आहोत की कमीत कमी १०० रुपयापासून ऐच्छिक रक्कम निधी म्हणून देऊ शकतात. पूर्णमने रक्षाबंधनानिमित्त आणखी एक संकल्पना आणली आहे. यामध्ये जुनी जीन्स देऊन त्यापासून पर्स, बॅक पॅक, हॅंड बॅग, टोटे बॅग इत्यादी आकर्षक वस्तू बनविल्या जातील. जीन्सच्या कापडाच्या प्रतीनुसार आणि ग्राहकांच्या पसंतीनुसार वस्तूंचे प्रकार निवडता येऊ शकतात. त्यायोगे रक्षाबंधनानिमित्त बहिणींना भेट म्हणून देण्याजोग्या पर्यावरणपूरक वस्तू तयार होतीलच शिवाय गरजू महिलांना मदत करता

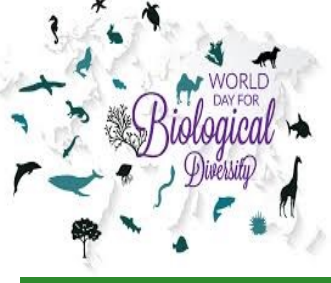
येईल.

या उपक्रमांमध्ये सामील होण्याबरोबरच “पूर्णाहुती” या संकल्पनेद्वारे नागरिक आर्थिक देणगी देऊ शकतात. रोज एक रुपया याप्रमाणे वर्षभरासाठी रु. ३६५/- किंवा ३६५ च्या पटीमध्ये इच्छेनुसार योगदान देऊ शकतात. हा निधी पूर्णमद्वारे चालणाऱ्या विविध उपक्रमांसाठी गरजेनुसार वापरण्यात येईल. रक्षाबंधनाच्या निमित्ताने “पूर्णमिदं” चा यावर्षाचा तिसरा अंक प्रदर्शित करत आहोत. यामध्ये पर्यावरणदिन आणि जैवविविधता दिन या विषयांवर आधारित अनुक्रमे डॉ. श्रद्धा कारीकर, मेधावी तडवळकर - अमृता जोगळेकर यांनी लिहिलेले लेख सामाविष्ट आहेत तसेच पूर्णमबरोबर काम करणाऱ्या स्वयंसेवकांनी कामाचा अनुभव विषद केला आहे. शालेय विद्यार्थ्यांसाठी ‘पर्यावरण शब्दकोडे’ समाविष्ट आहे. अधिकाधिक लोकांपर्यंत हा अंक पोहोचवण्यास अवश्य सहयोग द्यावा. तसेच या अंकावर आपल्या प्रतिक्रिया नक्की पोचवाव्यात ही विनंती.

- संपादकीय मंडळ

पूर्णम इकोव्हिजन फाऊंडेशन

चला करूया जैविक विविधता नोंदवही!!

असमुचित आणि गरज नसताना केलेल्या अतिरिक्त दोहनामुळे जगभरातील अनेक स्थानिक परिसंस्था नष्ट झाल्या आहेत आणि त्याचे परिणाम जेवढे जागतिक पातळीवर दिसत आहेत, तेवढेच स्थानिक पातळीवर देखील दिसायला लागले आहेत. “

International Day for Biological Diversity

संयुक्त राष्ट्राने २०११-२०२० हे दशक 'Decade on Biodiversity' म्हणजेच जैवविविधता दशक म्हणून साजरे केले. नुकताच २२ मे ला जैवविविधता दिवस होऊन गेला. कोरोनाच्या संकटामुळे अनेक निसर्गप्रेमी लोकांनी घरूनच पक्षी निरीक्षण, वनस्पती निरीक्षण, कीटक निरीक्षण करत त्याची नोंद करून जैवविविधता दिवस साजरा केला. काही लोकांचा असा समज झाला होता कि जैवविविधता फक्त गावातच असते शहरात कुठून आलीये पक्षी-प्राणी वैविध्य!! पण कोरोनाच्या निमित्ताने आपण डोळसपणे आपल्या नजीकच्या परिसरात घरात बसून बघायला लागलो तेव्हा कळू लागले कि फक्त कबुतर, घर, कावळा एवढेच पक्षी नसून अनेक छोट्या चिमण्या आपल्या आसपास राहतात. जैववैविध्य हे अगदी डोळ्यांना न दिसणाऱ्या सूक्ष्मजीवांपासून बहुपेशीय वनस्पती प्राण्यांपर्यंत सर्वदूर पसरले आहे. रानभाज्यांपासून ते पिकांचे वाण व पाळीव प्राण्यांच्या प्रजाती असा जैवविविधतेचा विस्तार आहे!

आपण मनःपूर्वक देखील त्याच त्याचे महत्त्व पटवून देणे जैववैविध्याचा भाग आहोत हे अवघड होणार आहे. विसरून चालणार नाही! भारतासारख्या प्राचीन गरजेपेक्षा जास्त ओरबाडून संस्कृतीमध्ये आपल्या घेण्याच्या वृत्तीमुळे आपल्याला आसपासच्या परिसरामधील आपण परिसराचे मालक वनस्पतींना व प्राणीमात्रांना आहोत असे वाटायला लागले माणसाच्या जीवनाचा भाग आहे. असमुचित आणि गरज नसताना केलेल्या अतिरिक्त देवराई स्वरूपात राखलेले दोहनामुळे जगभरातील अनेक वन असेल तर काही स्थानिक परिसंस्था नष्ट ठिकाणी नदीपात्रात झाल्या आहेत आणि त्याचे मासेमारी बंद केली असेल. परिणाम जेवढे जागतिक विविध भागांमध्ये प्रत्येक पातळीवर दिसत आहेत, नैसर्गिक संसाधनाचा वापर तेवढेच स्थानिक पातळीवर वेगवेगळ्या पद्धतीने होतो. देखील दिसायला लागले बऱ्याच सण उत्सवात देखील आपल्या घराच्या आसपास सापडणाऱ्या वनस्पतींचा समावेश आढळून येतो. उदाहरणार्थ- २१ प्रकारच्या गणेशपत्री, दसऱ्याला दाराला लावण्यात येणारे कुई सारख्या स्थानिक रान वनस्पती व खरीपात आलेली पिकाची पहिली लोंबी. अजूनही अनेक गावांमध्ये छोट्या आजारांकरीता आसपासच्या जंगलात आढळणाऱ्या वनस्पती वापरून औषध दिले जाते.

सगळ्यात मोठा प्रश्न हा आहे की जैववैविध्य गमावत असताना आपल्याला कळतच नाही की आपण नक्की काय गमावत आहोत. गेल्या काही दशकात जवळपास १ दशलक्ष जीव हे नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहेत. प्रत्येक जीवजंतू हा परिसंस्थे मध्ये काही ना काही भूमिका बजावत असतो. ह्या जीवजंतूची ओळख आपल्याला झाल्याशिवाय

चला करूया जैविक विविधता नोंदवही!!

International Day for Biodiversity

International Bio-Diversity Day

Biodiversity

हया दैनंदिन जीवनातील गुंफणामुळे आपोआपच माणूस हा परिसराचाच एक भाग राहिला. जल, जंगल, जमीन, जनावर ह्यांचे गरजेपेक्षा जास्त दोहन करायला लागल्यामुळे परिसराबरोबरचे नाते बिघडत गेले. हे नाते पुन्हा जोडण्याकरिता आणि जैववैविध्याचा न्हास वाचविण्याकरिता स्थानिक पातळीपासून जागतिक पातळीपर्यंत प्रयत्न झाले. संयुक्त राष्ट्र अंतर्गत १९९२ साली झालेले Convention on Biological Diversity हा जैवविविधतेचे संरक्षण आणि समुचित विकास साधण्याच्या दृष्टीने केलेला एक जागतिक स्तरावरील प्रयत्न आहे. भारताने देखील प्रेरित होऊन २००२ साली जैविक विविधता कायदा संपूर्ण भारताकरिता घोषित केला. जैविक विविधतेचे संरक्षण, संसाधनांचा आणि त्यासंबंधित ज्ञानाचा समुचित उपयोग तसेच ह्यातून मिळणाऱ्या फायद्याचे योग्य आणि समान वाटप हा कायद्याचा प्रमुख उद्देश दिसतो. इथे स्थानिक पातळीवर

जैवविविधता व्यवस्थापन समित्या स्थापन करायच्या आहेत. तसेच राज्य पातळीवर राज्य जैविक विविधता मंडळ आणि राष्ट्रीय पातळीवर राष्ट्रीय जैविक विविधता प्राधिकरण अशा विविध टप्प्यांवर आपल्या जैविक विविधतेचे काळजी घेण्याची रचना ह्या कायद्यानुसार करण्यात आली. स्थानिक पातळीवर तयार झालेल्या जैविक विविधता व्यवस्थापन समितीचा जैविक विविधता संरक्षणात खूप मोठा वाटा आहे. स्थानिक लोक समूहानेच अनेक वर्षे तिथल्या स्थानिक जैविक विविधतेचे संरक्षण आणि दैनंदिन जीवनातील गरजा भागविण्याकरिता उपयोग केला आहे. त्यामुळेच त्यांच्या अधिकारात येणाऱ्या क्षेत्रातील कुठल्याही जैविक संसाधनाचा उपयोग करायचा असल्यास राज्य आणि केंद्र पातळीवरून त्यांच्याशी पहिली सल्ला मसलत होणे आवश्यक केले आहे. ह्याकरिता गावपातळीवर/स्थानिक पातळीवर स्थापन झालेल्या

जैविक विविधता व्यवस्थापन समितीने आपल्या अधिकार क्षेत्रातील जैविक विविधतेची विस्तृत नोंदवही बनविणे गरजेचे आहे. जेणेकरून कुठल्या वनस्पती व प्राणी आपल्या आसपास आहेत, त्यांचा स्थानिक पातळीवर कसा उपयोग होतो आणि त्या संबंधी आपले काय ज्ञान आहे ह्याची लेखी नोंद तयार होईल आणि आपोआपच त्यांच्या संरक्षणाचे महत्व अधोरेखित होईल. ह्या नोंदवह्या बनविताना गावातील ज्येष्ठ व्यक्ती, वैद्पारंपारिक पीक वाण व गुरांच्या प्रजाती माहिती असलेल्या लोकांची खूप महत्वाची भूमिका आहे. ह्या नोंदवह्या बनविताना गावातील ज्येष्ठ व्यक्ती, वैद्पारंपारिक पीक वाण व गुरांच्या प्रजाती माहिती असलेल्या लोकांची खूप महत्वाची भूमिका आहे. नोंदवही बनविताना गावात घेण्यात येणाऱ्या सर्व पारंपारिक व संक्रमित पिकांचे वाण,

चला करूया जैविक विविधता नोंदवही!!

पशूंच्या प्रजाती, औषधी वनस्पती, इंधन वनस्पती, जंगली झाडे, पशु-प्राणी इत्यादी जमिनीवरील व पाण्यातील जैविक विविधतेची माहिती जमा करायची आहे. त्यासंबंधी माहिती देणाऱ्या व्यक्तीचे नाव देखील नोंदवहीत लिहिणे अत्यंत आवश्यक आहे. ह्याचबरोबर गावातील भौगोलिक वैशिष्ट्ये, पाणवठे व त्याचे उपयोग इत्यादीची नोंद देखील ठेवायची आहे. शाळेतील विद्यार्थी, जवळच्या कॉलेजमधील तज्ञ मंडळी ह्यांची मदत शास्त्रीय नावे समजून घेण्याकरिता जरूर घ्यावी. अशी नोंदवही तयार करणे

ही जशी समितीची जबाबदारी आहे तसेच गावातील प्रत्येकाने ह्यात प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष सहभाग घेणे हे सुद्धा गरजेचे आहे.

कायद्याच्या सहाय्याने अशी नोंदवही बनविणे आता अपरिहार्य आहे. पण त्याचबरोबर प्रत्येक जण आपापल्या स्तरावर जैविक विविधतेबद्दल नोंद ठेऊ शकतो. कुणी त्याच्या रहिवासी सोसायटीकरिता करेल तर काही विद्यार्थी आपल्या शाळेची जैविक नोंदवही तयार करू शकतील. जेणेकरून परत एकदा परिसराशी नाते घट्ट होईल आणि हे कसल्या बडग्याखाली न करता आपणहून केल्यास ती

जाणीव टिकायला देखील मदत होईल.

- अमृता जोगळेकर
पर्यावरण अभ्यासक
- मेधावी तडवळकर
पर्यावरण अभ्यासक

पूर्णमविषयी प्रतिक्रिया

मी कमोडोर उदय तळवेलकर, भारतीय नौदलातील एक सेवानिवृत्त अधिकारी. माझ्या एका मित्राकडून मला कळले की संघाला वेगवेगळ्या कामांसाठी स्वयंसेवकांची गरज आहे. त्यानुसार मी मित्राला कळविले. दोन दिवसात आमच्या भागातील संयोजक श्री आठवले यांचा फोन आला आणि पूर्णम् इको मध्ये फेस मास्क बनविण्यात मदतीसाठी स्वयंसेवक म्हणून माझे काम सुरू झाले. सुमारे महिनाभर मी काम केले. ह्या कामात अनेक छान अनुभव आले. Grass root शी घट्ट संबंध असलेली संघटना मी जवळून

अनुभवली. कामातलं नियोजन, स्वयंसेवक आणि संस्थेतील माणसं यांची जमलेली उत्तम टीम, वितरण व्यवस्थेतील सुसूत्रता, ह्या कामानिमित्त समाजातील दुर्बल घटकांना जाणीवपूर्वक केलेली मदत, इत्यादी अनेक हृदय अनुभव माझ्या गाठीशी आहेत. एकूणच हा एक संस्मरणीय अनुभव होता. संस्था उत्तम काम करत आहे. संस्थेला माझ्या हार्दिक शुभेच्छा!

- कमोडोर उदय तळवेलकर
स्वयंसेवक, पूर्णम् इकोव्हीजन
फाऊंडेशन